

הנאה בעקיפין מאיסורי הנאה

א

הגמרא בפסחים (דף כב ע"ב) מוכיחה שאבר מן החי מותר בהנאה, מהא דתניא דאסור לתת אבר מן החי לבן נח משום ולפני עור לא תתן מכשול, הא לכלבים שרי. הקשו תוספות שם (ד"ה ואבר), שכיון שמירי באבר מן החי של נכרי "כדאמר בפ"ק דע"ז" (ע' מהרש"א שזה לא מפורש בסוגיה שם), ואם כן אין הנאה לישראל מן הנתינה, ולמה יאסר. ותירצו, כיון שבשכר היה אסור להושיט משום דמשתכר באיסורי הנאה, אף בחינם אסור משום שמה שמחזיק לו העכו"ם טובה חשיב כמשתכר, וכיון שלא נאסר לתת משום טובת הנאה מוכח שאין איסור הנאה באבר מן החי.

לפי דברי תוספות אלו מוכח שמה שמחזיק לו טובה, נחשב להנאה מאיסור הנאה והוא איסור מן התורה, דאם לא כן מה ראיית הגמרא מהא דלכלבים שרי, והא אפשר דאבר מן החי אכן אסור בהנאה, אלא שבאופן שאיסור ההנאה הוא באופן עקיף מותר ליהנות, ואין מכאן ראייה שגם הנאה ישירה מותרת. על כורחך שבאיסור הנאה אין הבדל בין הנאה עקיפה ובין הנאה ישירה, ואם יש איסור הנאה מאבר מן החי, גם הנאה עקיפה נאסרה מן התורה.

וכן הוכיח בחלקת יואב (סימן י"ז) מרא"ש (בפ"ק דחולין סימן ט') לגבי שוחט בסכין של

עבודת כוכבים, שמותר לשחוט בה משום שהוא מקלקל, ואמר רבא שפעמים שהשוחט אסור, כגון בבהמה מסוכנת שאינו מקלקל אלא מתקן. הרא"ש כתב שבדיעבד הבהמה מותרת, והוסיף: וראיה מדתנן במסכת ע"ז (דף סב א) השוכר את הפועל לעשות ביין נסך שכרו אסור ומפרש בגמרא משום קנס שקנסו חכמים ביין נסך. אלמא שאין הנאה של איסורי עבודת כוכבים נאסר בדיעבד אלא שקנסו בפועל כדי שלא ישכיר עצמו לעבודת כוכבים.¹

ומוכח שלהשכיר את עצמו באיסור הנאה הוא איסור דאורייתא, דאם הוא איסור דרבנן אין ראייה למסוכנת שאסור לכתחילה מן התורה ולוקין עליו כמו בבישל בעצי אשרה (פסחים דף מח ע"א), ואפשר דאז אסור בדיעבד.

ב

בהמשך הביא החלקת יואב את קושיית רע"א איך מותרים הקברנים לקבל שכר מקבורת מת והלא מת אסור בהנאה. שאלה זו מובאת בחת"ם סופר (או"ח ח"א סימן קכ"ח): מה שכתב מעלתו שמו"ח הגאון מהר" עקיבא איגר אבדק"ק פוזנא הקשה לגאון חות דעת ז"ל איך הותר ליקח שכר מקבורת מתים דאסור בהנאה, הא הוה כשוכר פועל לעשות עמו ביין נסך (עבודה זרה דף סב ע"א), ותירץ לו הגאון חו"ד הנ"ל דקבורת המת הוה למעט התיפלה (שם סג ע"ב).²

1 וקא מיבעיא להו שכרו לשכור ביין נסך מהו מי אמרינן כיון דרוצה בקיומו אסור או דלמא כל למעוטי תיפלה שפיר דמי, ופרש"י "לשכור ביין נסך - לשכר חבית ולשפוך את היין".

1 וע' בית יוסף יו"ד סימן י', שהביא את הרשב"א בתורת הבית, שגם בדיעבד אסור.
2 ע' עבודה זרה דף סג ע"ב: "יתב רב נחמן ועולא ואבימי בר פפי ויתב רבי חייא בר אמי גבייהו ויתבי

כאפר קמ"ל דמאחר שהנאתו מתחלת קודם שנעשה גחלים אסור.

היש מפרשים במאירי הוא כתוספות שההוה אמינא של ההיתר היא משום שהנשרפין אפרן מותר. אבל הדעה הראשונה מתירה משום עצם השריפה, וכיון שמקיים מצוות שריפה מותר בהנאה ואין חשש שיאמרו שמתכוון ליהנות באופן אסור. הנפקא מינה בין רבי יהודה ורבנן היא שלרבי יהודה אינו נראה כנהנה משום שעושה מצוותו.

לריב"א ולמאירי משמע שבקיום מצווה יש יסוד המתיר את ההנאה. ולכן י"ל שהיכא שקובר את המת ומקיים מצווה, אף שנוטל שכר בעד מעשה המצווה מותר, משום שנחשב כאלו מעשה המצווה גורם לשכר ולא ההתעסקות עם המת. ואיה"נ אם משתכר במה שעושה עם המת לא לכבודו שאין בזה מעשה מצווה, יחשב שמשתכר מן המת, משום שהמעשה שעושה אין לו חשיבות מצווה, מה שאין כן בנטל שכר בעד מעשה המצווה, דמותר.

ג

הר"ן בסוכה על משנת לולב הגזול (דף יד ע"א באלפס, ד"ה של אשירה) כתב, על הא דנטל לולב של עבודה זרה יצא:

וטעמא דיצא משום דמצות לאו ליהנות ניתנו ואע"פ שמקבל עליהן שכר אין זה אלא גרמא בעלמא כענין שאמרו המודר הנאה ממעין טובל בו בימות הגשמים כיון שאינו נהנה בגוף המים ואע"פ שגורמת לו טבילה זו

ועל זה הקשה רע"א, אם זה איסור דאורייתא איך שרי למעוטי תיפלה. ויש לתרץ באופן אחר, על פי הראשונים בסוגיית איסור הנאה בחמץ (פסחים דף כא ע"ב):

ולא יסיק בו תנור וכירים פשיטא לא צריכא לרבי יהודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה סלקא דעתך אמינא הואיל ואמר רבי יהודה מצוותו בשריפה בהדי דקא שריף ליה ליתנהי מיניה קא משמע לן.

ובתוספות שם (ד"ה בהדי דקשריף ליה) מפרשים שסברת הגמרא שלרבי יהודה יהיה מותר ליהנות בזמן השריפה היא משום שאפרו מותר, דמצוותו בשריפה. אבל בפ"י ריב"א המובא בתוספות שאנן שם כתב: "פ"י ריב"א מידי דהוה אתרומה טמאה"³, והקשה על ריב"א שהרי תרומה טמאה שריא בהנאה. לכן כתב בתוספות שלרבי יהודה כיון דאין ביעור חמץ אלא שריפה וכל הנישרפין אפרן מותר, וסד"א דבהדי דקשריף ליה ליתנהי מיניה.

וכתב המאירי שם:

עבר זמנו אסור בהנאתו פ"י בגמ' אף בשעה ששית ועל הדרך שביארנו במקדש בחמץ משש שעות ולמעלה ולא יסיק בו תנור וכירים ואף לדעת ר' יהודה שמצריך שריפה בביעורו וליכא חששא דלימרו להנאה מתכוין אסור ליהנות בו אף דרך ביעורו ואצ"ל לרבנן שאין מצריכין שריפה וכשזה מסיק בו נראה שלהנאה מתכוין וי"מ אף לר' יהודה דמשוי ליה מן הנשרפים וכל הנשרפים אפרן מותר והרי עיקר הנאתו משנעשה גחלים שדינן

3 ורמב"ם הלכות תרומות פרק ב' הלכה יד פסק שתרומה טמאה נהנין בשריפתה.

ותוספות רבנו פרץ הביא כך בשם רש"י, ולא נמצא לפנינו. וע' רש"י ותוספות שבת דף כה ע"א ד"ה כך, אם שריפת תרומה טמאה מדאורייתא או מדרבנן.

לעלות מטומאה לטהרה ומכשירתו לכמה דברים לית לן בה וכדאמרינן נמי בסנדל של ע"ז דלא תחלוץ ואם חלצה חליצתה כשרה משום דמצות לאו ליהנות נתנו ואע"ג דמרווחא טובא בההיא חליצה אפ"ה כיון דלא מתהניא מגופו של אסור גרמא בעלמא הוא ולית לן בה.

וכ"כ הריטב"א (סוכה דף לא ע"ב):

וטעמא דיצא משום דמצות לאו ליהנות ניתנו כדאיתא בכמה דוכתי לרבא, ואע"ג דמתהני בעשיית מצות שמקבל שכר בעולם הזה ובעולם הבא, לא חשיב איסור באיסורי הנאה אלא כשנהנה בגופו של איסור אבל כל שאין ההנאה מגופו אלא שגורם לו הנאה וריוח ממקום אחר אינו הנאה מן האיסור.

ואע"ג שבמכירה של איסורי הנאה ג"כ אינו נהנה מגופו של האיסור, צריך לומר דשם נהנה מגוף הדבר, דמקבל את הכסף תמורת גוף הדבר, ולכן נחשב להנאה ישירה מדבר האסור.⁴

לעומת זה כתב הרשב"א ביבמות (דף קג ע"ב), לענין חליצה בסנדל של ע"ז, שמצווה לאו הנאה, ולא כתב משום שזו הנאה צדדית ממקום אחר:

של ע"ז לא תחלוץ ואם חלצה חליצתה כשרה. פירש"י הואיל ולהלכא עביד ומשמשי ע"ז לאו לשריפה קיימי הואיל ואית להו תקנתא בבטול ואי משום איסורי הנאה מצות לאו ליהנות נתנו ואי משום שנהנית שנתרת לעלמא בכך מ"מ עכובה משום מצוה דרמיא עליה היא ומצוה לאו הנאה היא, ומיהו לכתחלה לא תחלוץ מפני שנראית כנהנית

מע"ז, א"נ משום דכל למצוה מאיס כדאיתא בע"ז גבי דקל של ע"ז.
וכן הרמב"ן שם כתב בדעת רש"י שבדיעבד החליצה כשרה משום שמצוות לאו ליהנות ניתנו, ולכן החליצה אינה הנאה. וז"ל הרמב"ן: "פירש"י ז"ל הואיל ולהלכא עביד ומשמשי ע"ז לאו לשרפה קיימי דאית להו תקנתא בבטול, ואי משום איסורי הנאה חליצה לאו הנאה היא דמצות לאו ליהנות נתנו, ואע"ג דהכא בעיא לאינסובי ובלא חליצה לא נסבי לה, כיון דלא מעכב בה אלא מצוה לאו הנאה היא". ונראה בדעתם שאילו הנאה כזו היתה מוגדרת כהנאה, היתה החליצה פסולה.

משמע שהרמב"ן והרשב"א חולקים על הר"ן והריטב"א המתירים הנאה שאינה מגופו של האיסור, אבל הנאה שרק מסלקת איסור כמו בחליצה היתה אסורה אם היתה נחשבת להנאה מגוף האיסור. ואם כן, דין הנאה עקיפה באיסורי הנאה תלוי במחלוקת זו בין הר"ן והריטב"א ובין הרמב"ן והרשב"א. לר"ן ולריטב"א הנאה עקיפה אסורה, ואילו לרמב"ן ולרשב"א היא מותרת.

והנה, האבני מילואים (סימן כ"ח ס"ק ס') הקשה על הר"ן מהא דאמרו בעירובין (דף לא ע"א) שאם מערבין אפילו לדבר הרשות, אסור להניח עירוב בבית הקברות אפילו אם מצוות לאו ליהנות ניתנו. והרי העירוב עצמו הוא מצווה, כמו טובל במעין בימות הגשמים, שאעפ"י שטבילתו מכשרתו לכמה דברים, מותר כיון דאינו נהנה מגופו של איסור הנאה, ואם כן מדוע בעירוב בבית הקברות אסור משום איסור הנאה למ"ד מערבין לדבר הרשות, והרי אינו נהנה

מגופו של האיסור. וכן תיקשי משוחט בסכין של ע"ז דאסור בבהמה מסוכנת, מאי שנא מטבילה דג"כ באה לו הנאה אחר כך ומותר, ובאבני מילואים נשאר בצריך עיון.

העונג יו"ט (יו"ד סימן ס"א) תירץ:

ונ"ל לחלק דלא דמי כלל, דהיכא דהיה אסור בדבר הרשות, מאיסור דרביע עליה מכבר והאיסור הנאה מסלק האיסור ממנו וניתר עי"ז בדבר שרוצה ליהנות ממנו זהו מיקרי גרמא בעלמא ושרי דהא אחרי שסילק איסורא דרביע עליה שוב אין פעולתו נזכרת בשעת הנאת גופו. ולהכי בטמא שאסור לאכול תרומה משום טומאה דרביע עליו ואין המכשיר אלא סילוק והעברת הטומאה ואינו פועל עליו דבר חדש כלל ואחר הטבילה הוא כמו שלא נטמא...

וכן בחליצה אין לנו צורך בחליצה אלא להתיר הזיקה ואלו לא היה בה זיקה היתה יכולה להנשא בלא חליצה ולא נאסרה להנשא בלא חליצה אלא מפני הזיקה שבה להכי מיקרי הסרת הטומאה והזיקה גרמא בעלמא לגבי ההנאה הבאה לו אח"כ...

אבל בעירוב אי מערבין לדבר הרשות שבשעה שהוא אוכל סעודתו אז פועל בו קנין העירוב... וכיון דפעולת העירוב נשאר עליו גם בשעת הנאתו אסור לעשות עירוב זה מאיסורי הנאה דבשעת הנאתו ממש הרי נהנה מאיסורי הנאה ואין זה גרמא אלא הנאה בשעת מעשה ממש. ולהכי למ"ד מערבין לדבר הרשות אסור לערב בביה"ק ולא שייך בזה מצות לאו ליהנות ניתנו.

ולפי"ז שבחיטה נמי לפי שיטת התוס' בשבועות (דף כ"ד) דבנבילה איכא עשה

מלבד לאו דלא תאכלו נבילה איכא עוד עשה וזבחת ואכלת זבוח אכול שאינו זבוח לא, ועשה זו אינה באה אלא לומר שהתורה אמרה שלא לאכול בע"ח כ"א כשהוא זבוח בדיני שחיטה, ופעולת השחיטה צריך להיות עלי' בשעה שאוכלין אותה ולא סילוק איסור בעלמא הוא אלא פעולה חדשה שצוותה תורה שלא לאכול ב"ח בלתי היות עלי' הכשר זביחה. וכיון דבשעת אכילה בעינן לקביעותא דהכשר זביחה שעלי' אם שחט בסכין של איסורי הנאה לא אמרינן ב' מצות לאו ליהנות נתנו, ואסור, ודמי לעירוב דאין מערבין בביה"ק למ"ד מערבין לדבר הרשות.

העונג יו"ט מחלק בין היכא שהאיסור הנאה רק מסלק את האיסור וזה נקרא גרמא בעלמא, דאחרי שנסתלק האיסור שוב לא ניכרת פעולת האיסור בשעת הנאת גופו, כמו בטומאה אחרי הטבילה או בחליצה אחרי שהוסרה הזיקה. מה שאין כן בעירוב שבשעת ההנאה הוא זקוק לפעולת העירוב.

אף שדבריו מובנים, אם נדייק בלשון הריטב"א משמע שהעיקר בסנדל וטבילה אינו משום שלאחר החליצה והטבילה אין רושם של החליצה והטבילה, אלא משום שאינו נהנה מגופו של האיסור אלא מן הדבר שבא לו ממקום אחר, ואם כן עדיין קשה קושיית האבני מילואים.

ובשו"ת נאות יעקב לר"י כהנא שפירא אב"ד דק"ק קרינק (סימן ט"ז בהגהה, דף נד ע"א בספר), הקשה קושייה זו של האבני מילואים ועונג יו"ט, וכתב:

ולי נראה הדבר פשוט, דאיסור עירוב באיסורי הנאה אינה משום הנאת הילוכו, אלא משום

ד

ואת הקושיה על דברי הר"ן, שאומר שגרמא באיסורי הנאה מותר, נראה ליישב מהגרמא בעירובין האוסרת לערב בבית הקברות למ"ד מערבין לדבר הרשות. דהנה יש הבדל בין תירוץ הר"ן לתירוץ הריטב"א. הר"ן מדגיש את ענין גרמא, אבל הריטב"א מדגיש דההנאה באה לו ממקום אחר ולא מגופו של האיסור.

לפי הר"ן אפשר לומר כדברי הרמב"ם בתשובותיו לחכמי לונל, שהביאו המגיד משנה והמגדל עוז (פרק ב' מהלכות נזקי ממון הלכה ד), לגבי ההבדל בין הפורץ גדר חברו והבהמה יצאה והזיקה דחייב על הנזיקין ובין פרצוה ליסטים. ליסטים פרצו בשביל לגנוב וע"כ כל עוד לא הוציאוה נחשב גרמא, מה שאין כן בפורץ שכל כוונתו לגרום שהפרה תצא ותזיק. וז"ל הרמב"ם בתשובה (מתוך תשובות הרמב"ם סימן תל"ב):

הפרש גדול יש בין ליסטים שפרצו הדיר ובין חברו שפרץ לפני בהמתו שהליסטים כוונתם לגנוב הבהמה לפיכך כל זמן שלא הוציאוה מרשות בעלים לא נתחייבו ולא נעשית ברשותם ובעת שיוציאוה נעשית ברשותם ונתחייב בנזקיה אבל אם הניחוה שם הרי לא עשו הנזק שנתכוונו לו שהוא הגניבה ולפיכך פטורין אבל הפורץ גדר לפני בהמת חברו אין כוונתו לגנוב ולא נתכוון אלא שתצא הבהמה ותזיק ויתחייבו בעלים בנזקיה ולפיכך הוא חייב באותו נזק כדין כל מזיק וזהו הפרש בין לסטים ובין פורץ בהמת חברו והרי כל הדברים נכונים ויוצאין על עיקרי הדינין וכלם נתנו מרועה אחד.

עיקר קניית העירוב שקונה לו בית שביטה באיסורי הנאה, וכמו שכתבתי בפנים בשחיטה דהאיסור הוא מה שנהנה מן הסכין ועושה בו צורך שחיטתו, הכי נמי האיסור במה שקונה בו שביטתו. והרי הכי הוא לשון הגמרא שם בטעם איסור זה, משום דאסרו לקנות בית באיסורי הנאה ולא הזכירו כלל הנאת הילוכו שעל ידי עירובו, משום דזהו באמת רק גרמא שמוותרת באיסורי הנאה.

ולפי זה הסביר את החילוק בין עירוב לדבר רשות ובין עירוב לדבר מצווה. אם עיקר העירוב אינו בא אלא לדבר שאין לו הנאה ממנו, ממילא גם הקנין עצמו הוא דבר שאין בו הנאה ואין לאוסרו כלל, דהוי כשוחט בסכין של עכו"ם בהמה שאינה מסוכנת. אבל אם מערבין לדבר הרשות, הרי גם קנין העירוב הוא הנאה.

והעיר הנאות יעקב, שבאור זרוע (הלכות עירובין סימן קכ"ב) מקשה ממה שעושין לחי מאשרה, הרי נהנה מטלטול על ידי האשרה ומוכח דלא ס"ל כר"ן.

אולם בריטב"א בעירובין (דף לא ע"א) שם נראה שלא כנאות יעקב, שהרי כתב על הא דאסור לקנות בית באיסורי הנאה:

פירוש דכי מנח עירובו בקבר וקונה בו שביטה ללכת אלפים אמה נמצא נהנה בקבר שהוא איסורי הנאה.

ומשמע שההנאה אינה כמ"ש בנאות יעקב שההנאה היא קנין הבית, אלא שהאפשרות ללכת אלפיים אמה היא ההנאה.

על ידי המצווה הוא הנאה עקיפה. וביש"ש (פ"ז יבמות סוף סימן י"ח) כתב שכופים אותה בכל מיני כפיה כדין כופין על המצוות, ועל כן במקום מצווה כל ההנאה שבאה כתוצאה מן המצווה באופן בלתי ישיר מגוף המצווה אינה אלא גרמא.

מה שאין כן בעירוב בבית הקברות למ"ד שמערבין לדבר הרשות, הא כל פעולת העירוב אינה אלא להתיר ללכת חוץ לתחום, והנאה זאת לא נחשבת גרמא בעלמא כיון שזו מטרת מי שהניח את העירוב. ואמנם, כל זה בא ליישב רק את הר"ן שמדגיש את ענין גרמא, אבל הריטב"א שמדגיש את ההבדל בין הנאה שבאה מגוף האיסור להנאה הבאה ממקום אחר עדיין צ"ע.

על פי זה יש ליישב את הקושי על הר"ן. הקונה שביתה בבית הקברות על מנת ללכת לדבר הרשות אין זה גרמא, כיון שכוונת קנין השביתה היא כדי ללכת, ודומה לפורץ גדר כדי שתזיק שאין זה גרמא כיון שדעתו שהבהמה תצא ותזיק. אבל במקום שיש במעשיו מעשה מצווה, המצווה היא עיקר המטרה, ואין זו הנאה דמצוות לאו ליהנות ניתנו, אלא אם כן נהנה ישירות מגוף הדבר כמו טובל בימות החמה.

חליצה וטבילה הן מצווה, בטבילה קיי"ל טבילה בזמנה מצווה, ואפילו אם עבר הזמן אכתי היא מצווה (והרי הגמרא אומרת על הטבילה מצוות לאו ליהנות ניתנו),⁵ וכן חליצה, כדאיתא בבית שמואל (אה"ע סימן קס"ה ס"ק ט') דאפילו אינה רוצה להינשא יש מצווה. לכן, ההיתר שבא